

Lapsille ja nuorille hyvä sote

LAPE-teesit sote-palveluiden uudistamisen tueksi

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

Lapsi- ja
perhepalveluiden
muutosohjelma

HALLITUKSEN
KÄRKIHANKE

LAPE-teesit

1. Lapsiystävällinen maakunta
2. SISOTE-yhdyspinta
 - Sivistystoimen teesit
3. Osallisuus
4. Johtaminen ja ohjaus
5. Yhteensovitettu palvelukokonaisuus
6. Kansalliset linjaukset
7. Integraatio
8. Järjestäminen
9. Tuottaminen

Maakunnan vastuu palveluiden yhteensovittamisesta korostuu lasten, nuorten ja perheiden kohdalla. Vanhemmilla, läheisillä aikuisilla sekä lapsen kehitys- ja oppimisympäristöllä on ratkaiseva vaikutus lasten ja nuorten kasvuun, kehitykseen ja hyvinvointiin. Lapset ja nuoret ovat jo lähtökohtaisesti usean kaikille suunnatun palvelun piirissä ja heidän avun tarpeeseensa on vastattava nopeasti.

LAPE-teesit ovat suosituksia maakunnille ja yhteistyöalueille. Teeseissä kuvataan myös kuntien ja sivistystoimen näkökulmia tulevan maakunnan kanssa tehtävään yhteistyöhön. Teesit yhdistävät Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa (LAPE) työstetyt linjaukset, periaatteet ja uudet toimintamallit maakunta- ja sote-uudistuksen lainsäädäntökontekstiin (HE 15/2017 vp). LAPE-muutosohjelma perustuu lapsiin, nuoriin ja perheisiin liittyvään tieteelliseen tutkimukseen, vuosien aikana kertyneeseen kokemustietoon ja toimijoiden laajaan konsensukseen. Teesit tukevat maakunnissa ja kunnissa tehtävää pitkäjänteistä uudistamistyötä lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin varmistamiseksi.

LAPE uudistaa palveluita lapsi-, nuori- ja perhelähtöisiksi. Tavoitteena on tuoda kulloinkin tarvittavaa tukea, hoitoa ja kuntoutusta oikeaan aikaan ja aina kun mahdollista lapsen, nuoren ja perheen arkeen – kotiin, varhaiskasvatukseen ja kouluun.

Teesit kohdentuvat sosiaali- ja terveyspalveluihin. Sivistystoimen on välttämätöntä olla mukana lasten, nuorten ja perheiden sote-palveluiden suunnittelussa, jotta yhdyspinnat kuntien vastuulla oleviin palveluihin saadaan toimiviksi.

Kirjoittajat:

Päivi Kaukonen, erityisasiantuntija, THL
Marjaana Pelkonen, erityisasiantuntija, STM
Arja Hastrup, johtava asiantuntija, THL
Katja Bergbacka, projektipäällikkö, OKM
Jukka Mäkelä, erityisasiantuntija, THL
Reima Santala, asiantuntijalääkäri, THL
LAPE-toimijat

*Yhteisenä
perustana on YK:n lapsen
oikeuksien sopimus.*

TEESI 1

Lapsen oikeuksien sekä lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin tulee olla osa maakuntastrategiaa

- Maakuntastrategiassa linjataan, että lapsen oikeudet huomioidaan kaikessa päätöksenteossa ja että maakunnan tavoitteena on lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointi.
- Maakuntastrategia ja siihen sisältyvä palvelustrategia varmistavat, että palvelut sovitetaan toiminnallisesti yhteen yli soten ja sivistystoimen yhdyspintojen.
- Kaikkia palveluntuottajia velvoittavat lapsenoikeusperustaiset toimintatavat sisältyvät palvelulupauksiin ja hankintasopimuksiin.
- Lapsen oikeuksista järjestetään koulutusta maakunnan luottamushenkilöille ja henkilöstölle.
- Päätöksiä valmisteltaessa tehdään lapsivaikutusten arviointi, jolla vahvistetaan lapsen oikeuksien, strategioiden ja hyvinvointisuunnitelman tavoitteiden toteutumista. Arvioinnin tueksi kerätään säännöllisesti seurantatietoa.
- Lapsi- ja perhepalveluiden kustannuksia tarkastellaan yhtenä kokonaisuutena (lapsibudjetointi) maakunnan ja kuntien kustannukset huomioiden. Näin varmistetaan, että resurssit käytetään oikeudenmukaisesti ja vaikuttavasti.

TEESI 2

Maakunnan ja sen alueen kuntien yhdyspinnalla on vahvat sivistystoimen ja soten yhteistyön rakenteet

- Maakunta ja kunnat huolehtivat yhdessä lapsia, nuoria ja perheitä koskevien strategisten tavoitteiden sekä hyvinvointisuunnitelmien ja -kertomusten yhteensopivuudesta ja indikaattoreiden yhdenmukaisuudesta. Työn tukena on maakunnan ja kuntien LAPE-yhteistyöryhmä.
- Maakunta ja kunnat varmistavat, että niillä on integraation, yhteistoiminnallisen työskentelyn ja yhteistyön edellyttämät rakenteet, sopimukset ja resursointi.
- Maakunta ja kunnat seuraavat yhdessä alueensa lasten, nuorten ja perheiden palveluiden vaikuttavuutta ja kustannusrakennetta, mm. palveluiden painopisteen siirron vaikutuksia.
- Maakunta vastaa sote-palveluiden yhteensovittamisesta sekä tämän toiminnan yhteensovittamisesta kuntien, järjestöjen ja seurakuntien palvelujen ja toiminnan kanssa siten, että palveluiden kokonaisuus on lapsille, nuorille ja perheille helposti hahmotettava ja sujuva.
- Sivistystoimi ja sosiaali- ja terveystoimi suunnittelevat yhdessä lasten ja nuorten palveluiden toimintatapoja ja käytänteitä.
- Monialaiselle yhteistyölle varataan riittävästi aikaa ja resursseja.

Yhteistyö parantaa palveluita

- *Palveluihin ohjataan helposti ja oikea-aikaisesti.*
- *Palvelut toteutetaan lähiympäristöissä ja peruspalveluissa aina, kun se on lapsen tai nuoren edun kannalta tarkoituksenmukaista.*
- *Palveluissa otetaan vastuuta lasten, nuorten ja perheiden kokonaistilanteesta.*
- *Palveluissa vähennetään pois-lähtemistä.*

SIVISTYSTOIMEN TEESIT

Sivistystoimi kunta- maakunta yhteistyössä

1. *Palveluissa lähtökohtana on lapsen ja nuoren etu.*
2. *Kunnat vastaavat tulevaisuuden sivistyspalveluista.*
3. *Varhaiskasvatus ja koulutus sekä kulttuuri, liikunta, nuorisotyö ja tasapuoliset harrastusmahdollisuudet edistävät osaamisen ja sivistyksen lisäksi terveyttä ja hyvinvointia.*
4. *Johtamisvastuu säilyy kullakin hallinnonalalla.*
5. *Sivistystoimi ja sosiaali- ja terveystoimi varmistavat yhdessä verkostomaisen yhteistyön toteutumisen sekä strategisella että operatiivisella tasolla.*
6. *Sivistystoimi osallistuu maakunta- ja sote-valmisteluun lapsi-, nuori- ja perhelähtöisen toiminnan turvaamiseksi.*
7. *Palvelut säilyvät yhtenäisenä, toiminnallisena kokonaisuutena järjestäjistä riippumatta.*

LAPE-yhteistyöryhmä on yhteisten toimintamallien ja rakenteiden muodostaja, ylläpitäjä ja kehittäjä.

TEESI 3

Lapset, nuoret ja perheet osallistuvat palveluiden suunnitteluun, kehittämiseen ja arviointiin

- Lasten ja nuorten osallisuutta tuetaan ja heitä kuullaan lapsia ja nuoria yleisesti koskeissa asioissa. Useita eri menetelmiä käyttämällä varmistetaan erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten osallisuus ja kuulluksi tuleminen.
- Maakunta järjestäjänä varmistaa osallisuuden toteutumisen.
 - Lapset, nuoret ja perheet osallistuvat omien palveluidensa suunnitteluun ja toteuttamiseen.
 - Lasten, nuorten ja perheiden osallistumiseksi alueensa palveluiden suunnitteluun, kehittämiseen, seurantaan ja arviointiin kehitetään pysyvät rakenteet ja toimintamallit.
 - Asiakkaiden osallisuuden toteutumista seurataan ja tulokset huomioidaan toimintaa kehitettäessä.
 - Lapset ja nuoret tuntevat omat oikeutensa palveluiden käyttäjinä.
 - Lasten ja nuorten käytettävissä olevista oikeusturvakeinoista tiedotetaan heille ymmärrettävällä tavalla.

TEESI 4

Lasten, nuorten ja perheiden sosiaali- ja terveyspalveluita johdetaan ja ohjataan yhtenäisenä kokonaisuutena

- Jokaiseen maakuntaan muodostetaan yhdyspintojen toimivuuden varmistamiseksi maakunnan ja kuntien yhteinen LAPE-yhteistyöryhmä, joka on osa maakuntalakiesityksen mukaista maakuntien ja kuntien neuvottelumenettelyä (STM raportteja ja muistioita 8/2018).
- Maakunnan hallinnossa tulisi olla lasten, nuorten ja perheiden palvelukokonaisuudesta vastaava johtaja sekä palveluiden järjestämisestä vastaava lautakunta tai sen jaosto tai muu vastaava toimielin.
- Maakunnan liikelaitoksessa tulisi sovittaa yhteen lasten, nuorten ja perheiden sosiaali- ja terveyspalveluiden johtaminen joko verkostojohtamisen rakentein tai muodostamalla niistä oma sote-palvelualueensa. Lisäksi toimintaa tulee johtaa yhteistyössä muun sote-johtamisen sekä kuntien sivistystoimen johtamisen kanssa.
- Lasten, nuorten ja perheiden sote-palveluiden eri osa-alueille (perhekeskus, opiskeluhuolto, erityistason palvelut ja OT-keskukset) luodaan linjajohtamisen rinnalle integratiivisen verkostojohtamisen ja koordinaation rakenteet, joilla on yhteys LAPE-yhteistyöryhmään ja muuhun johtamiseen.
- Johtaminen perustuu asiakaskokemuksista, rekistereistä ja tutkimuksesta kertyvään tietoon lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnista sekä palveluista ja niiden vaikuttavuudesta ja kustannuksista. Tietoja käytetään suunnittelun ja päätöksenteon perustana.

Johtamista tukevat

- THL:n maakuntakohtaiset tiedot, väestösuunnitteet sekä toiminnan yhteensovittamisen kannalta oleelliset tiedot kunnista, kolmannelta sektorilta ja KELAsta.
- Maakuntien ja OT-keskusten tuottamat tiedot mm. palveluista ja palveluketjuista.

Yhteisenä päämääränä on lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointi.

- Lasten, nuorten ja perheiden palveluita ohjataan ja arvioidaan sote-palveluiden ohjausrakenteissa yhteensovitetuna kokonaisuutena.
- Palveluita käsitellään sekä maakunnan ja STM:n välisissä ohjausneuvotteluissa että järjestäjän ja tuottajan välisessä ohjauksessa yhtenäisenä palveluiden kokonaisuutena, jossa huomioidaan myös yhdyspinnat kuntien palveluihin.

TEESI 5

Lasten, nuorten ja perheiden sote-palvelut muodostavat maakunnassa yhteensovitetun palvelukokonaisuuden

- Palvelukokonaisuudella on yhteinen päämäärä ja sitä ohjataan yhteensovitetuna palveluiden kokonaisuutena väestön tarpeet huomioiden. Palvelukokonaisuuteen kuuluvat pysyvät yhteistyörakenteet maakuntien ja kuntien välisiä yhdyspintoja varten sekä sähköiset palvelut ja jatkuvan kehittämisen rakenteet.

Palvelukokonaisuuteen sisältyvät

- Perhekeskukset, jotka kokoavat lapsiperheiden sosiaali- ja terveyspalvelut sekä yhteistyöverkoston kuuluvat kuntien, järjestöjen ja seurakuntien palvelut ja toiminnot toimivaksi lapsi-, nuori- ja perhelähtöiseksi perustason kokonaisuudeksi. Kokonaisuuteen liittyy myös erityistason palveluja.
- Opiskeluhoolto, joka kokoaa koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palvelut, opiskeluhoollon kuraattori- ja psykologipalvelut, monialaisen yksilökohtaisen opiskeluhoollon sekä yhteisöllisen opiskeluhoollotyön toiminnalliseksi kokonaisuudeksi. Tämä lapsi-, nuori- ja perhelähtöinen perustason kokonaisuus yhdistää sote-palvelut ja kuntien sivistystoimen palvelut.
- Erityistason sosiaali- ja terveyspalvelut, joiden toiminnalliseen kokonaisuuteen kuuluvat lasten ja nuorten somaattisten erikoisalojen, lasten- ja nuorisopsykiatrian sekä lastensuojelun ja muun sosiaalihuollon erityistason palvelut, kuten vammaispalvelut. Kokonaisuuteen verkostoituvat järjestöjen ja yksityiset erityistason palvelut sekä sivistyspalveluista erityisesti erityis- ja sairaalakoulut.
- Maakuntia yhteisesti palvelevat viisi osaamis- ja tukikeskusta (OT-keskus), jotka muodostetaan sote-yhteistyöalueille vastaamaan lasten, nuorten ja perheiden vaativimmista, monialaista erityisosaamista edellyttävistä sote-palveluista, osasta tutkimus- ja kehittämistoimintaa sekä palvelujärjestelmän ylimaakunnallisesta koordinaatiosta yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. OT-keskuksilla on toimiva yhdyspinta kuntien sivistystoimeen ja vaativan erityisen tuen alueellisiin kehittämis- ja yhteistyöverkostoihin (VIP-verkostot).

Palvelukokonaisuuteen liittyvät

- sote-keskusten lasten ja nuorten palvelut
- aikuisten palvelut.

Esimerkki palvelujen samanaikaisesta tarpeesta

- *Sijoitetuista lapsista ja nuorista 35–54 % on lasten- tai nuorisopsykiatrian asiakkaita.*
- *Lasten- ja nuorisopsykiatrian hoidossa olevista potilaista 10–16 % on lastensuojelun asiakkaita.*

TEESI 6

Kansalliset linjaukset ohjaavat yhteensovitetun sote-palvelukokonaisuuden toimintaa

- Maakunnan ja sen liikelaitoksen toiminnassa lasten, nuorten ja perheiden sote-palvelut ja palvelurakenteet muodostavat yhteensovitetun ja asiakasryhmän tarpeisiin vastaavan palvelukokonaisuuden.
- Maakuntastrategia, palvelustrategia ja palvelulupaus sekä maakuntien yhteistyösopimus sisältävät tarpeelliset linjaukset, joilla ohjataan palvelukokonaisuutta ja sen osien toimintaa ja johtamista.
- Palveluiden kustannusvaikuttavuutta lisätään vahvistamalla peruspalveluita, tarjoamalla tukea ja hoitoa varhaisessa vaiheessa, ottamalla käyttöön näyttöön perustuvia hoitoja ja menetelmiä sekä ehkäisevällä ja hyvinvointia ja terveyttä edistävällä toiminnalla.
- LAPE-ohjelmassa erikseen määritellyt kansalliset linjaukset ohjaavat perhekeskusten, erityistason ja OT-keskusten toimintaa.

Sivistystoimen LAPE -teesit

Perhekeskuksen kansalliset linjaukset

Erytistason palveluiden kansalliset linjaukset

Osaamis- ja tukikeskukset (OT-keskukset) Kansalliset linjaukset

TEESI 7

Integraation toteutuminen asiakastyössä edellyttää maakunnalta asiakaslähtöisiä rakenteita ja toimintatapoja

- Maakunta vastaa integraation toteutumisesta määrittelemällä sote-palvelukokonaisuuden rakenteet, palveluverkot, palvelu- ja hoitoketjut sekä niihin liittyvien eri toimijoiden roolit ja kustannusvastuut.
- Maakunta määrittelee palveluiden yhteensovittamisen rakenteet ja toimintamallit tilanteisiin, joissa tarvitaan monia eri palveluita samanaikaisesti. Toimintamalleilla on tiivis yhdyspinta sivistystoimeen ja muihin tarvittaviin palveluihin hallinnonalarajat ylittäen.
- Maakunta varmistaa, että sen käyttämät tuottajat huolehtivat palveluiden lapsi, nuori- ja perhelähtöisestä yhteen sovittamisesta, erityisesti
 - monialaisesta tuen ja hoidon tarpeen arvioinnista
 - yhteistoiminnallisesta työskentelystä ja yhteisistä toimintatavoista: monialaisen asiakastyön osaaminen, jalkautuvan työn toimintamuodot sekä asiakastyön roolien ja vastuiden määrittely
 - asiantuntijuuden jakamisesta: työparityöskentely, tiimityö ja konsultaatiotoiminta
 - yhteisen koulutautumisen ja kehittämisen toimintamalleista.
- Maakunta seuraa lasten, nuorten ja perheiden kokemuksia palveluiden tarpeenmukaisuudesta, oikea-aikaisuudesta sekä tuen ja hoidon vaikuttavuudesta, jatkuvuudesta ja eheydestä.

Aikuisille suunnatuissa palveluissa on aina muistettava huomioida myös lapsi.

Asiakastyötä ohjaavat periaatteet

- *Aina oikealla ovella.*
- *Viiveetön hoitoon pääsy.*
- *Oma vastuutyöntekijä.*
- *Osaamisen yhdistäminen.*

TEESI 8

Maakunta järjestäjänä vastaa lasten, nuorten ja perheiden sote-palveluiden yhteensovittamisesta sekä toimintakulttuurin kehittymisestä

- Maakunta järjestää perhekeskusten palvelukokonaisuuteen kuuluvat ja niitä tukevat sosiaali- ja terveydenhuollon perus- ja erityistason palvelut ja huolehtii perhekeskusten yhteydestä opiskeluhoollon, erityistason ja OT-keskuksen palveluihin sekä sote-keskuksiin.
 - Perhekeskuksen monijärjestäjämallissa maakunta vastaa sote-palveluiden horisontaalisesta ja vertikaalisesta yhteensovittamisesta ja tämän toiminnan yhteensovittamisesta kuntien järjestämien palveluiden sekä järjestöjen ja seurakuntien palvelujen ja toiminnan kanssa.
- Maakunta järjestää opiskeluhoollon palvelukokonaisuuteen kuuluvat koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palvelut sekä opiskeluhoollon kuraattori- ja psykologipalvelut silloin, kun maakunnan kaikki kunnat näin yhdessä sopivat.
 - Monialaisessa opiskeluhoollossa maakunta vastaa järjestämiensä opiskeluhoollon palveluiden yhteensovittamisesta kuntien järjestämien opiskeluhoollon kuraattori- ja psykologipalveluiden sekä perhekeskusten, sote-keskusten, erityistason sekä OT-keskusten palveluiden kanssa.
- Maakunta järjestää erityistason sote-palveluiden kokonaisuuteen kuuluvat palvelut ja huolehtii erityistason palveluiden horisontaalisista ja vertikaalisista integraatorakenteista sekä yhteyksistä kuntien sivistystoimen palveluihin, VIP-verkostoihin ja muihin yhteistyötahoihin, kuten poliisiin, oikeustoimeen ja työvoimahallintoon.
- Yhteistyöalueen maakunnat tai vastuumaakunta järjestävät OT-keskusten vaativat sote-palvelut ja varmistavat, että OT-keskukset palvelevat kattavasti ja taloudellisella tavalla koko yhteistyöaluetta yhteistyössä VIP-verkoston kanssa.
 - Tarkoituksena on varmistaa vaativinta erityisosaamista sekä monitieteisyyttä ja integraatiota edellyttävät palvelut, joita tarvitaan harvoin ja joita jokaisen maakunnan ei ole toiminnallisesti ja taloudellisesti järkevää itse järjestää ja tuottaa.
 - Terveystieteiden keskitämismääräyksen mukaan lasten, nuorten ja perheiden vaativimpien terveyspalveluiden alueellisen kokonaisuuden suunnittelusta ja yhteensovittamisesta vastaavat yliopistosairaaloitten osaamiskeskukset. Sosiaali- ja terveydenhuollon yhtenäisten toimintarakenteiden muodostuminen lasten, nuorten ja perheiden vaativimmissa sote-palveluissa tulee varmistaa säädösten avulla OT-keskuskokonaisuuden suunnittelemiseksi ja yhteen sovittamiseksi.

TEESI 9

Maakunta velvoittaa tuottaja yhteistyössä huolehtimaan yhdenvertaisista, saavutettavista ja esteettömistä palveluista sekä toimivista palveluverkoista ja palveluketjuista

- Maakunnan liikelaitos tuottaa suurimman osan perhekeskusten, erityistason ja vaativimman tason palveluista.
 - Perhekeskuksen palvelukokonaisuuteen kuuluvia sote-palveluja tuottavat maakunnan liikelaitos, liikelaitoksen sote-keskukset, muut sote-keskukset ja asiakassetelipalvelujen tuottajat. Verkostomaisessa monituottajamallissa ovat lisäksi mukana kunnat, järjestöt ja seurakunnat.
 - Erityistason sote-palveluita tuottavat maakunnan liikelaitos sekä järjestöt ja yksityiset palveluntuottajat.
 - Vaativimman tason sote-palveluita tuottavat yhteistyöalueen maakuntien liikelaitokset, järjestöt ja yksityiset palveluntuottajat.
- Maakunta varmistaa, että
 - tuottajat noudattavat lainsäädännössä asetettuja velvollisuuksia ja ehtoja yhtenäisten palveluiden tuottamiseksi ja ottavat huomioon LAPE-ohjelmassa määritellyt kansalliset linjaukset sekä lapsi-, nuori- ja perhelähtöiset periaatteet
 - palvelukokonaisuus rakentuu yhteistoiminnallisesti niin, että lapsen, nuoren ja perheen tuki ja hoito on saumatonta ja yhdenvertaisesti saatavilla
 - tuottajat toimivat keskinäisessä yhteistyössä siten, että asiakkaiden käytössä on yhteensovitettuja palveluja
 - maakunnan liikelaitoksen ja sote-keskusten välinen yhteistyö lapsiperheiden kokonaisvaltaiseksi tueksi on toimivaa ja esimerkiksi lasten ja nuorten asioihin perehtynyttä lääkäri työvoimaa hyödynnetään tarkoituksenmukaisesti neuvolapalveluissa sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa sekä muissa avoterveydenhuollon lääkäripalveluissa turvaten niin ennalta ehkäisyä ja varhaisen toteamisen kuin sairauksien hoidon ja kuntoutuksenkin.

Kirjallisuutta

Aula, Maria Kaisa & Juurikkala, Virva & Kalmari, Hanne & Kaukonen, Päivi & Lavikainen, Marjo & Pelkonen, Marjaana (2016) Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. Raportteja ja muistioita 29/2016. Helsinki: STM <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3813-7>

Hallituksen esitys eduskunnalle maakuntien perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi. HE 15/2017. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2017/20170015>

Heino, Tarja & Forsell, Martta & Eriksson, Pia & Känkänen, Päivi & Santalahti, Päivi & Tapiola, Mia (2018) Lastensuojelun, lastenpsykiatrian ja nuorisopsykiatrian yhteiset asiakkaat – yhteinen vastuu. Päätösten tueksi 50/2018. Helsinki: THL <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-198-0>

Heinonen, Olli-Pekka & Ikonen, Anna-Kaisa & Kaivosoja, Matti & Reina, Timo (2017) Yhdyspinnat yhteiseksi mahdollisuudeksi - Selvitys lapsi- ja nuoriso- ja perhepalveluiden toteuttamiseen liittyvistä yhdyspinnoista muuttuvassa toimintaympäristössä. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja ja muistioita 8/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3904-2>

Hietanen-Peltola, Marke & Laitinen, Kristiina & Autio, Eva & Palmqvist, Riia (2018) Yhteisestä työstä hyvinvointia: opiskeluhuoltoryhmä perusopetuksessa. Ohjaus 9/2018. Helsinki:THL <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-137-9>

Joronen, Katja & Kanste, Outi & Halme, Nina & Perälä, Marja-Leena & Pelkonen, Marjaana (2018) Lasten ja nuorten terveyttä, hyvinvointia, kasvua ja oppimista edistävien palvelujen integraatiota tukevat toimet eri maissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 35/2018 <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160731>

Peruskoulufoorumi (2018) Tasa-arvoisen peruskoulun tulevaisuus <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-554-9>

Perälä, Marja-Leena & Halme, Nina & Nykänen, Sirpa (2012) Lasten, nuorten ja perheiden palveluja yhteensovittava johtaminen. Opas 19/2012. Helsinki: THL <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-529-1>

YK:n yleissopimus Lapsen oikeuksista https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf

Verkkosivustot

Erityis- ja vaatimman tason palvelut helpommin saataville <https://stm.fi/lape/erityis-ja-vaativimmat-palvelut>

Maakunta- ja sote-uudistus www.alueuudistus.fi

Maakunnan järjestämisen käsikirja. Maakunta- ja sote-uudistuksen toimeenpanon tueksi. <https://alueuudistus.fi/jarjestamisen-kasikirja>

Opetus- ja kulttuuriministeriön Sivistyskunta -yhteistyöryhmä <https://minedu.fi/hanke?tunnus=OKM017:00/2018>

Perhekeskukset kokoavat lapsiperheiden palvelut yhteen <https://stm.fi/lape/perhekeskukset>

Perhekeskus thl.fi/perhekeskus

Vaativan erityisen tuen ohjaus- ja palveluverkosto <https://vip-verkosto.fi/>

Varhaiskasvatus, koulut ja oppilaitokset tukevat hyvinvointia <https://stm.fi/lape/varhaiskasvatus-koulu-ja-oppilaitos>

Lue verkkojulkaisu osoitteessa:
www.thl.fi/julkaisut

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
PL 30 (Mannerheimintie 166)
00271 Helsinki
Puhelin: 029 524 6000

ISBN 78-952-343-221-5 (painettu)
ISBN 978-952-343-222-2 (pdf)
ISSN 1799-3938 (painettu)
ISSN 1799-3946 (pdf)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-222-2>